

جامعه‌شناسی وقف

www.ketab.ir

پدیدآورندگان: محسن نیازی، مرتضی جعفرپور، محمد کارکنان

تهران ۱۳۹۴

دین
RELIGION

نیازی، محسن، ۱۳۴۴ -
جامعه شناسی وقف/ پدیدآورندگان: محسن نیازی، مرتضی جعفرپور، محمد کارکنان. تهران: سازمان چاپ و
انتشارات؛ سازمان اوقاف و امور خیریه، ۱۳۹۴.

۲۳۲ص.

ISBN: 978 - 964 - 422 - 855 - 1

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

چاپ اول: ۱۳۹۴

ا.تاریخ: الف.نیازی، محسن، ۱۳۴۴؛ پدیدآورنده همکار: جعفرپور مرتضی؛ کارکنان محمد.ب.ایران. سازمان چاپ و
انتشارات؛ سازمان اوقاف و امور خیریه.

۲۹۷/۳۷۲

ج ۲ ن ۱۹۳/۲/ BP

۱۳۹۴

۴۰۹۰۶۴۷

کتابخانه ملی ایران

سازمان چاپ و انتشارات
وابسته به اوقاف و امور خیریه

سازمان اوقاف و امور خیریه
معاونت فرهنگی و اجتماعی

جامعه‌شناسی وقف

پدیدآورندگان: محسن نیازی، مرتضی جعفرپور، محمد کارکنان

بیرگراس، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات
وابسته به سازمان اوقاف و امور خیریه

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۴
شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه
قیمت: ۱۶۵۰۰۰ ریال

© تمامی حقوق و چاپ و نشر این اثر در انحصار
سازمان اوقاف و امور خیریه است

شابک: ۱-۸۵۵-۴۲۲-۹۶۴-۱۷۸
ISBN: 978 - 964 - 422 - 855 - 1

چاپخانه، انتشارات، پخش و فروشگاه:

کیلومتر ۵ جاده مخصوص کرج، نبش سهراب شیشه مینا، تهران ۱۳۹۷۸۱۵۳۱۱
تلفن: (چهار خط) ۴۴۵۱۳۰۰۲، نمابر: ۴۴۵۱۴۴۲۵، انتشارات و فروشگاه: ۴۴۵۲۹۶۰۱
تلفن پخش: ۴۴۵۱۴۴۱۱، تلفکس پخش: ۴۴۵۱۴۴۲۵

معاونت فرهنگی و اجتماعی سازمان اوقاف و امور خیریه:

خیابان نوفل لوشاتو، سازمان اوقاف و امور خیریه، ساختمان شهید مطهری
معاونت فرهنگی و اجتماعی، اداره کل امور فرهنگی
تلفن: ۶۴۸۷۱۱۶۶

سایت معاونت فرهنگی و اجتماعی: www.mfso.ir

فهرست

۹	پیشگفتار
۱۱	فصل اول: مفهوم شناسی وقف
۱۵	تعریف وقف
۱۹	اهمیت وقف در قرآن
۲۲	اهداف وقف
۲۳	انواع وقف
۳۰	شرایط و ویژگی های وقف
۳۱	مصادیق وقف در اسلام
۳۴	وقف در اسلام
۳۶	وقف مراکز علمی در اسلام
۳۹	فصل دوم: وقف در ایران
۴۱	وقف در ایران باستان
۴۳	وقف در ایران پس از اسلام
۵۹	وقف پس از انقلاب اسلامی
۶۳	فصل سوم: وقف در جهان
۶۵	وقف در انگلستان
۷۲	وقف در آمریکا
۷۴	وقف در آلمان

وقف در ژاپن ۷۶

فصل چهارم: رویکردهای نظری وقف ۷۹

نظریه کارکردگرایی و پدیده وقف ۸۱

نظریه تضاد و پدیده وقف ۸۲

نظریه ساختارگرایی و پدیده وقف ۸۳

نظریه شانه‌شناسی و وقف ۸۳

انگیزه‌های وقف ۸۹

کارکردهای وقف در اسلام ۹۶

عوامل ایجاد و سسای وقفی در اسلام ۹۷

آثار و پیامدهای وقف ۹۸

فصل پنجم: سرمایه اجتماعی و وقف ۹۹

سرمایه اجتماعی ۱۰۱

وقف و سرمایه اجتماعی ۱۱۵

فصل ششم: وقف و کارآفرینی ۱۲۳

کارآفرین و کارآفرینی ۱۲۶

وقف، کارآفرینی و اشتغال ۱۳۱

فصل هفتم: وقف و رفاه اجتماعی ۱۳۷

وقف و رفاه اجتماعی ۱۴۵

وقف و تأمین نیازهای جامعه ۱۵۰

فصل هشتم: وقف و عدالت اجتماعی و اقتصادی ۱۵۷

عدالت ۱۵۹

عدالت اجتماعی ۱۶۱

نظریه عدالت در دین اسلام ۱۶۸

وقف و عدالت اقتصادی - اجتماعی ۱۷۱

۱۷۷	فصل نهم: وقف و مشارکت اجتماعی
۱۷۹	مشارکت اجتماعی
۱۸۵	وقف و مشارکت اجتماعی و اقتصادی
۱۸۷	مشارکت از نظر رویکرد تفهیمی
۱۸۸	مشارکت در رویکرد واقعیت اجتماعی
۱۸۸	مشارکت از نظر رویکرد رفتار اجتماعی
۱۸۹	متغیرهای الگویی پارسونز
۱۹۱	فصل دهم: کمک و تعاون
۱۹۴	تعاون
۱۹۹	وقف و تعاون
۲۰۵	فصل یازدهم: وقف و امنیت اجتماعی
۲۰۹	امنیت اجتماعی
۲۱۲	دیدگاه‌ها و نظریه‌های امنیت
۲۱۵	وقف و امنیت اجتماعی
۲۲۱	منابع

بسم الله الرحمن الرحيم

روحیه متعالی و ارزشمند مهرورزی، نوع دوستی، تفکر اجتماعی، تعامل و همکاری و همچنین هم فکری برای زندگی گروهی، موجب می شود انسان به رغم مواجهه با انواع مشکلات و گرفتاری های فردی، خانوادگی و اجتماعی، از دایره خودخواهی ها و منافع شخصی زودگذر، قدم فراتر نهاده و به اقدامات ارزشمند و هدفمندی دست بزند که علاوه بر منفعت معنوی تمام ناشایستی های خود، برای دیگران نیز مفید و سودمند باشد.

این روحیه اجتماعی انسان در سایه نیاز به داشتن زندگی اجتماعی، جهت تأمین امنیت، رفع مشکلات اقتصادی و اجتماعی تقویت می شود و او را به اقداماتی فراتر از تفکر به منافع شخصی فرا می خواند. به علاوه، آموزه های دینی نیز در جهت هدایت جوامع بشری و سوق دادن آنان برای کمک به هم نوعان خود مساسی داشته و موجب می شود بسیاری از مردم با عمل به ارزش ها و پیام های دینی، خود را با دیگران در مسائل اجتماعی شریک دانسته، و تا اوج فداکاری و سرحد ایثار مال و جان پیش روند.

یکی از زیباترین راهکارهای برآمده از آموزه های دینی که می تواند به قوام این زندگی اجتماعی و گسترش فرهنگ نوع دوستی کمکی اساسی داشته باشد، «سندیده وقف» است که بر اساس آن واقف با ایثار و گذشت، نسبت به وقف اموال و دارایی خود برای امور خیریه و عام المنفعه، و نفع اجتماعی همگانی اقدام می نماید.

در اثر حاضر که حاصل تلاش قابل تقدیر مؤلفینی محقق و متخصص می باشد، تلاش شده است تا با بررسی موضوع مهم و حسنه وقف از نگاهی جامعه شناسانه، به تبیین ضرورت اجتماعی این سنت حسنه و فواید و آثار مهم آن در زندگی اجتماعی پرداخته شود. امید است که با این اقدام ارزشمند گامی مهم در جهت ایجاد یک نگاه همه جانبه به موضوع وقف برداشته شده باشد و در نهایت این حرکت علمی مورد رضای حضرت احدیت قرار بگیرد.

پیشگفتار

به نام خداوند جان و خرد
آزین برتر اندیشه بر نگذرد

پیشگفتار

وقف به مفهوم کمک‌های خیرخواهانه افراد و نهادها به عنوان سنت نیکو و حسنه‌ای است که از دیرباز از انسان‌های بزرگ در طول تاریخ به یادگار باقی مانده است. این امر در جوامع و فرهنگ‌های انسانی مختلف در دوره‌های گوناگون تاریخی وجود داشته است. در فرهنگ اسلامی از وقف به عنوان صدقه جاریه به مفهوم صدقه‌ای که مستمر، باقی و - و باقی است یاد شده است.

از دیرباز پدیده وقف به عنوان عنصر مهم دینی مورد بحث قرار گرفته است. در این میان، علاوه بر صحنه گذاردن بر نقش بسیار مهم انگیزه‌های دینی و مذهبی وقف، می‌توان به وقف به عنوان پدیده‌ای اجتماعی نگریست که به عنوان نهادی بسیار مؤثر در ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه به ایفای نقش پرداخته و متقابلاً متأثر از ساختارهای فوق می‌باشد. بر این مبناست که وقف می‌تواند نقشی اساسی در تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی ایفا نماید، زمینه‌های تأمین رفاه اجتماعی مردم در جامعه را فراهم آورده و در کارآفرینی و اشتغال در

جامعه مؤثر باشد. همچنین، وقف به گونه‌ای در ارتقای سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن مانند همدلی، انسجام و همبستگی اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و آگاهی اجتماعی در جامعه بسیار مؤثر بوده و هر یک از متغیرهای فوق می‌توانند زمینه‌ها و بسترهای گسترش و عمق بخشیدن به پدیده مهم وقف در جامعه را فراهم آورند.

در فصل اول این نوشتار، ابتدا معنا و مفهوم وقف بررسی شده است. پس از آن، اهمیت وقف و جایگاه آن در دین مبین اسلام تشریح گردیده و اهداف آن ارائه شده است. همچنین، انواع، شرایط و ویژگی‌های وقف تشریح گردیده است. در بخش پایانی فصل، وقف در اسلام و مصداق آن آورده شده است. در فصل دوم، به تاریخچه وقف در ایران پرداخته شده و وضعیت و آب در روزه‌های تاریخی مختلف در ایران توضیح داده شده است. علاوه بر آن در فصل سوم، وضعیت رفیق در برخی از کشورهای جهان از جمله در انگلستان، آمریکا، آلمان و ژاپن ارائه گردیده است.

فصل چهارم این مجموعه به ارائه و بیکردهای نظری در تبیین پدیده وقف پرداخته است. در این ارتباط، رویکردهای نظری تاریک‌کردار این تضاد، ساختارگرایی و نشانه‌شناسی ارائه شده است. علاوه بر آن، در بخش دوم این فصل، از عال و انگیزه‌های وقف در سطوح فردی، ملی و نهادی بحث شده است.

فصل‌های پنجم، ششم تا یازدهم این کتاب تحت عنوان "وقف و سرمایه اجتماعی"، "وقف و کارآفرینی"، "وقف و رفاه اجتماعی"، "وقف و عدالت اجتماعی و اجتماعی"، "وقف و مشارکت اجتماعی"، "وقف و تعاون" و "وقف و امنیت اجتماعی" به تعامل و رابطه بین وقف و هر یک از موضوعات اجتماعی فوق پرداخته و به نقش متقابل وقف و هر یک از آنها اشاره شده است. امید است این اثر بتواند در جهت ارتقای آگاهی از پدیده مهم وقف و خیرخواهی و نیز ترویج هر چه بیشتر آن در جامعه مفید و مؤثر واقع گردد.